

Beogradski centar za ljudska prava

**POSTUPANJE SA LICIMA
LIŠENIM SLOBODE**
bilten

Beograd, jun 2011.

Uvodne napomene

Od maja 2009. godine Beogradski centar za ljudska prava sprovodi projekat čiji je cilj unapređivanje pravne regulative i prakse radi sprečavanja i kažnjavanja torture i drugih nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, u okviru kojeg posećuje ustanove u kojim se nalaze lica lišena slobode – kazneno-popravne zavode i okružne zatvore. Kratki izveštaji o obavljenim posetama objavljuju se periodično (četiri puta godišnje), u biltenima u elektronskoj formi, dok se detaljnije informacije o stanju u ovim ustanovama objavljuju u sveobuhvatnim godišnjim izveštajima.

Do sada je posećeno 27 ustanova: kazneno-popravni zavodi u Somboru, Požarevcu, Šapcu, Čupriji, Nišu, Beogradu – Padinskoj Skeli i Sremskoj Mitrovici, Kazneno-popravni zavod za žene u Požarevcu, Kazneno-popravni zavod za maloletnike u Valjevu, okružni zatvori u Subotici, Zaječaru, Negotinu, Novom Pazaru, Kraljevu, Kragujevcu, Novom Sadu, Zrenjaninu, Beogradu, Smederevu, Kruševcu, Čačku, Užicu, Pančevu, Prokuplju i Vranju, Specijalna zatvorska bolnica u Beogradu i Vaspitno-popravni dom za maloletnike u Kruševcu. Tim Beogradskog centra sastavljen je od pravnika i lekara, a posete se sastoje iz razgovora sa upravom ustanove, medicinskim osobljem, osuđenim i prekršajno kažnjenim licima, zaposlenim u službi obezbeđenja i vaspitačima, iz uvida u dokumentaciju i obilaska objekata (posebno prostorija za smeštaj lica lišenih slobode). Pored toga, informacije o postupanju prema licima lišenim slobode u svim ustanovama se prikupljaju i zahvaljujući telefonskim pozivima i pismima osuđenih lica i njihovih porodica. U ovom biltenu se nalaze kratki izveštaji o posetama okružnim zatvorima u Prokuplju i Vranju i Kazneno-popravnom zavodu u Sremskoj Mitrovici, obavljenim u aprilu i maju 2011. godine.

Kako je prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku za razgovor sa licima koja se nalaze u pritvoru potrebna prethodna saglasnost postupajućeg sudije, prilikom poseta se ne obavljaju razgovori sa ovim licima, jer je teško unapred, pre posete, znati ko su lica koja se nalaze u pritvoru i ko je postupajući sudija. Razgovori sa osuđenim licima se obavljaju bez prisustva obezbeđenja i uprave.

Pored poseta ustanovama u kojim se nalaze lica lišena slobode, saradnici Beogradskog centra za ljudska prava prate i postupanje tužilaštava i sudova u vezi sa kažnjavanjem torture, a tokom projekta posebna pažnja biće posvećena i izveštavanju medija o mogućim slučajevima torture.

Izradu biltena finansijski su podržali Evropska unija i Institut za otvoreno društvo. Za njegov sadržaj isključivo je odgovoran Beogradski centar za ljudska prava. Stavovi izneseni u njemu nikako se ne mogu smatrati stavovima Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Beogradski centar za ljudska prava se zahvaljuje na saradnji svim zaposlenim u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija, bez čije pomoći sprovođenje ovog projekta ne bi bilo moguće.

Bilten su pripremili Nevena Dičić, Bojan Gavrilović, Marija Ilić i Žarko Marković.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

OKRUŽNI ZATVOR U PROKUPLJU

Vreme posete: april 2011. godine

Brojno stanje u vreme posete: 34 pritvorena, 39 osuđenih i 5 prekršajno kažnjenih lica (ukupno 78)

Struktura po polu: 76 muškaraca, 2 žene

1. Materijalni uslovi

Okružni zatvor u Prokuplju se nalazi u samom centru grada, uz lokalnu policijsku stanicu, na vrlo malom prostoru, a u posedu ima i ekonomiju koja se nalazi van grada. Zgrada zatvora u centru grada je izgrađena 1927. godine i od tada više puta dograđivana i rekonstruisana. Prilikom posete nismo obilazili ekonomiju, tako da će ovde biti reči samo o uslovima u glavnoj zgradi zatvora u centru Prokuplja. Ona je, uprkos nepovoljnim inicijalnim arhitektonskim rešenjima, zahvaljujući rekonstrukcijama koliko-toliko prilagođena današnjim standardima izdržavanja kazne, odnosno pritvaranja. Neki nedostaci zgrade se ipak ne mogu otkloniti. Nedostatak prostora je očigledan, i to u svim delovima Zatvora, od soba i ostalih prostorija u kojim borave zatvorenici (ovim izrazom označavamo sva lica koja se nalaze u Zatvoru, dakle pritvorena, osuđena i prekršajno kažnjena lica), preko prostorija koje koristi osoblje, do dvorišta, odnosno prostora za šetnju. Zbog nedostatka prostora nema gotovo nikakve mogućnosti za rekreaciju. Sobama u dobrom delu Zatvora nedostaje prirodne svetlosti, a i provetranje je otežano. Uz, to, zbog prenaseljenosti nije moguće odvojiti pušače od nepušača. Ako bi se kapacitet ustanove računao uzimajući u obzir standard propisan ZIKS prema kome na svako lice lišeno slobode mora doći najmanje 4 kvadratna, odnosno 8 kubnih metara prostora, onda u njoj ne bi trebalo da boravi više od oko 80 lica. U proseku u njoj boravi između 80 i 90 lica, ali neravnomerno raspoređenih – u zatvorenom odeljenju su sobe po pravilu pune, pa i prenaseljene, dok u ostatku Zatvora bude slobodnih kreveta. Na sreću, zatvoreno odeljenje nije toliko prenaseljeno da bi, osim prostora, nedostajalo i kreveta. Jednu prostoriju Zatvora za zadržavanje lica lišenih slobode koristi i policija.

2

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Od osuđenika s kojima smo razgovarali nismo čuli da su bili zlostavljani od strane osoblja Zatvora, mada je bilo onih koji su govorili da bi obezbeđenje i zaposleni u službi za tretman mogli da se bolje odnose prema njima. Bilo je primedbi na kategorizaciju, kao i nedostatak aktivnosti i ishranu. Kontakt sa spoljnim svetom se ostvaruje u skladu sa zakonom, izuzev kada je u pitanju trajanje poseta, koje su zbog nedostatka adekvatnog prostora kraće nego što bi trebalo. Trajanje boravka na svežem vazduhu zavisi od ukupnog broja zatvorenika i dešava se da zatvorenici na otvorenom provode manje vremena nego što je zakonom određeno (dva sata dnevno), ali, prema

OPEN SOCIETY INSTITUTE

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

rečima upravnika Zatvora, ne dešava se da šetnja traje manje od sat vremena. Nažalost, kao što smo već pomenuli, zbog nedostatka prostora gotovo da su nemoguće fizičke aktivnosti.

Radno je angažovano nešto više od 20 osuđenika, što je više od polovine osuđenih lica. Oni rade na ekonomiji, u kuhinji, radionici i vešeraju. Za ove poslove nije potrebna posebna obuka, a pošto se u ovu ustanovu upućuju lica osuđena na vrlo kratke kazne zatvora, onda ozbiljnije obrazovne ili programe obuke za rad nije ni moguće sprovoditi.

Disciplinskih prestupa nema puno, a i uglavnom nisu ozbiljnije prirode. Najčešće se radi o zloupotrebi posebnih prava, tačnije kažnjenju pri povratku sa vikend odsustva ili vraćanju u alkoholisanom stanju ili udaljenjima sa ekonomije. U vreme naše posete nije bilo osuđenika u samici, niti pod pojačanim nadzorom. Samopovređivanje se disciplinski kažnjava.

Prema proceni uprave Zatvora, oko 60% zatvorenika čine osobe sa nekom od bolesti zavisnosti, najčešće zavisnici od heroina. Dešava se da oni u Zatvor stignu u veoma lošem fizičkom i psihičkom stanju.

Interesantno je istaći da smo saznali da predsednik lokalnog suda nikada ne dolazi u obilazak pritvora, iako je prema zakonskim odredbama dužan da to učini bar jednom nedeljno ili taj posao poveri nekom od sudija svog suda.

3. Bezbednost

Zgrada u centru grada, uprkos svojim nedostacima, nije takva da je iz nje lako pobeći. Poslednji pokušaj bekstva je zabeležen 2009. godine. Udaljenja ima, i najčešće se dešavaju kod prekršajno kažnjenih lica. Na sreću, spavaonice su u najvećem delu sa manjim brojem kreveta, što smanjuje mogućnost ozbiljnijih sukoba među zatvorenima. Inače, ozbiljni fizički sukobi među zatvorenima nisu česti, ali se nedavno desilo da je jedan pritvorenik seksualno zlostavljan, zbog čega se trenutno vodi krivični postupak.

U poslednje vreme je u dva navrata dolazilo do samopovređivanja – jednom je osuđenik zašao usta, a pre toga se jedan osuđenik namerno otrovao.

Napada lica lišenih slobode na zaposlene odavno nije bilo.

4. Zdravstvena nega

U zdravstvenoj službi nema stalno zaposlenog lekara, međutim, Zatvor ima potpisan ugovor sa lekarom koji radi u lokalnoj službi hitne pomoći i on dolazi svakog radnog dana i zajedno sa medicinskim tehničarom pruža usluge zatvorenima. Ukoliko je zdravstvena intervencija potrebna tokom noći ili vikenda, poziva se služba hitne pomoći.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Ambulanta se nalazi u prizemlju, uz dvorište Zatvora i ima opremu dovoljnu za obavljanje osnovnog zdravstvenog pregleda. Specijalistički pregledi se vrše u gradskoj bolnici. U Zatvoru ne postoji stacionar, pa se i svako stacionarno lečenje vrši van ustanove. Prilikom svakog prevoženja pacijenata na preglede ili lečenje van ustanove lekar procenjuje da li je potrebno da u pratnji bude i medicinsko osoblje, tj. tehničar. Inače, prema proceni upravnika Zatvora, gotovo 90% zatvorenika dobija neku vrstu medicinske nege. Za pojedine osuđenike čije zdravstveno stanje to zahteva lekar službi obezbeđenja nalaže da im omogući duži boravak na otvorenom.

Pregled po prijemu se po pravilu vrši u zakonom propisanom roku od 24 časa. Pregled je moguće zatražiti svakog dana, i on se obično vrši istog ili narednog dana, izuzev kada se radi o specijalističkom pregledu. Služba obezbeđenja, preko koje se pregledi zahtevaju, ne vrši trijažu, niti prisustvuje pregledima. Medicinska služba vodi računa o zaštiti privatnosti pacijenata, pa ne otkriva osoblju podatke o njihovom zdravstvenom stanju. Tako npr. niko osim medicinskog osoblja ne zna koji zatvorenici su zaraženi virusom hepatitisa ili HIV.

Zatvor nisu posećivali službenici Ministarstva zdravlja ali su medicinskoj službi mere za poboljšanje uslova u kojim se pružaju medicinske usluge davali Institut za javno zdravlje i lokalna zdravstvena inspekcija.

5. Osoblje

Najveći broj zaposlenih, njih 30, angažovan je u službi obezbeđenja, međutim, taj broj bi trebao biti nešto veći, pošto trenutno zaposleni u ovoj službi ostvaruju i više radnih sati nego što bi trebalo. Prema rečima upravnika Zatvora, potrebna su još četiri radnika u ovoj službi. U službi za tretman rade dvoje zaposlenih. Od nedavno Zatvor ima i zaposlenog pravnika, što ranije nije bio slučaj i što je uzrokovalo određene probleme u funkcionisanju ustanove, uključujući i one koji su se javljali u vezi sa vođenjem disciplinskih postupaka.

Uslovi za rad su otežani ne samo zbog nedostataka koje ima zgrada Zatvora i, bar kada je u pitanju služba obezbeđenja, manjka osoblja, već i nedovoljne opremljenosti. Nedostaju i oprema i uniforme, a funkcionisanje Zatvora bi bilo jednostavnije i ako bi postojalo i drugo vozilo za sprovođe.

Povremeno se dešava da je neophodno disciplinsko kažnjavanje zaposlenih, i to po pravilu onih angažovanih u službi obezbeđenja.

6. Preporuke

Osoblje Zatvora i, na prvom mestu, upravnik su dobro svesni praktično svih najznačajnijih nedostataka ustanove i nepravilnosti u sprovođenju Zakona o izvršenju krivičnih sankcija. Većina ovih problema nije lako otklonjiva. Položaj, arhitektura i stanje u kome se zgrada Zatvora u centru grada nalazi su vrlo nepovoljni i stvaraju brojne probleme o kojim smo prethodno govorili. Zato bi najprimerenije bilo izmestiti ceo Zatvor u zgradu koja bi bila namenski napravljena, u skladu sa važećim standardima u oblasti izvršenja krivičnih sankcija. Do tada, bilo bi dobro preduzeti sve moguće mere kako bi se broj lica lišenih slobode u ovoj zgradi smanjio, što bi doprinelo poboljšanju uslova u ustanovi. Kako nedostatak prostora značajno ograničava mogućnosti ili čak onemogućava slobodne aktivnosti i rekreaciju, svesni smo da nije jednostavno licima lišenim slobode ponuditi sadržaje koji bi im omogućili da vreme provode u smislenim aktivnostima. Zbog toga bi trebalo težiti tome da što veći broj njih bude radno angažovan van ustanove a da onima koji iz bezbednosnih razloga kaznu moraju izdržavati u zatvorenom delu zavoda, kao i pritvorenicima, na raspolaganju budu bar solidno snabdevena biblioteka i nekoliko sprava za vežbanje. Bilo bi dobro ukoliko bi se uložili dodatni naponi kako bi se obezbedilo da posete traju što duže, pri čemu bi posebno trebalo voditi računa da se one ne skraćuju onim zatvorenicima koji ih retko primaju ili se nalaze u zatvorenom odeljenju.

OKRUŽNI ZATVOR U VRANJU

Vreme posete: april 2011. godine

Brojno stanje u vreme posete: 71 pritvoreno, 26 osuđenih i 10 prekršajno kažnjenih lica (ukupno 107)

Struktura po polu: isključivo muškarci

1. Materijalni uslovi

Zgrada Okružnog zatvora u Vranju je izgrađena 1964. godine i nalazi se u užem centru grada, a u nju se može smestiti, ukoliko bi se poštovala odredba ZIKS prema kojoj bi na svako lice lišeno slobode trebalo da dođu 4 kvadratna mesta prostora, oko 95 do 100 lica lišenih slobode. Iz ovoga se lako može zaključiti da je zgrada Zatvora prilično mala. Pritom, prostora je malo ne samo za smeštaj lica lišenih slobode, već i za njihove dnevne aktivnosti, a i za rad zaposlenih. Objekti koji okružuju zgradu Zatvora su vrlo blizu njemu, tako da prostora za proširenje nema, a i šetališta nisu velika i ne omogućavaju više od šetnje na vrlo malom prostoru. U vreme posete u Zatvoru je boravilo 107 lica, što je u poslednje vreme, prema rečima upravnika, otprilike prosečan broj zatvorenika. Dakle, ustanova je uglavnom blago prenaseljena. Srećom, ima dovoljno ležaja pa nema zatvorenika koji spavaju na dušecima na podu, mada se i to, doduše retko, dešavalo u delu Zatvora u kom su smeštena pritvorena lica, koja inače uvek čine veći veći deo populacije.

Sve prostorije u kojim borave lica lišena slobode su vrlo dobro održavane, čiste, dobro provetrene i opremljene nameštajem i uređajima koji se nalaze u sasvim solidnom stanju. Prozori na sobama nisu veliki, pa u nekima, čije prozore pomalo zaklanjaju susedne zgrade, nedostaje prirodne svetlosti. Najmanje sobe, kad se izuzme samica (koja je u dobrom stanju, propisanih dimenzija, čista i osvetljena, sa mokrim čvorom), su one u pritvorskom delu (veličine nešto više od 15 kvadratnih metara), opremljene televizorima, dok su najveće veličine između 35 i 40 kvadratnih metara, sa po 12 kreveta. Jedna takva prostorija je zamišljena kao prijemno odeljenje, međutim, zbog velikog broja pritvorenika koristi se za njihov smeštaj. Prostorije Zatvora koristi i policija, što prema rečima upravnika stvara određene probleme. U delu Zatvora koji koriste osuđena lica postoje dve prostorije koje se koriste za dnevni boravak, tako da su razdvojeni pušači od nepušača. Kuhinja je uredna, ali se zbog arhitekture zgrade ne može adekvatno provetravati, pa se u njoj može osećati neprijatan miris. Postoji bolesnička soba, sa bolničkim krevetima, dobro uređena i održavana, kao i ambulanta, koja se uz nju nalazi. Sanitarne prostorije su u zadovoljavajućem stanju i dobro održavane. Većina zatvorenika veš pere kod kuće - pritvorenici tako što veš daju posetiocima, a osuđena lica kada koriste posebne pogodnosti i izlaze na vikend, ali postoji mogućnost da se veš pere i u zavodskoj mašini. Ovu mogućnost je u vreme posete koristio samo jedan osuđenik. Postoje i uslovi za boravak u posebnoj prostoriji sa bračnim drugom, decom ili drugom bliskom osobom, ali osuđenici ovo pravo

retko koriste jer većina njih koristi posebna prava i napušta Zatvor vikendima. Za rekreaciju je dostupna, pored prostora za šetnju koji ne nudi puno mogućnosti za fizičke aktivnosti, jedna manja teretana u kojoj postoji traka za trčanje. Zatvor ne poseduje ekonomiju, poljoprivredno zemljište ili radionice koje bi se mogle koristiti za upošljavanje osuđenika.

Možemo zaključiti da se prostorije Zatvora zaista dobro i s pažnjom održavaju i da su uslovi u kojim lica lišena slobode borave uprkos prenaseljenosti bolji nego u najvećem broju ustanova za izvršenje krivičnih sankcija u Srbiji. Nedostatak prostora je nepremostiv problem, jer mogućnosti za bilo kakvo proširenje nema, ali treba istaći da, prema viđenom, uprava Zatvora čini sve što može da sve prostorije oprema i održava na najbolji mogući način i na taj način učini lišenje slobode svim licima u ovoj ustanovi što humanijim.

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Nijedan od nekoliko osuđenika sa kojima smo razgovarali nije imao nikakve primedbe na rad bilo koje službe Zatvora. Svi su govorili da se osoblje Zatvora prema njima ponaša korektno i pokušava da im pomogne da reše probleme koje imaju. Nekoliko osuđenika se žalilo na rad sudova, a da sudovi ne funkcionišu najbolje može se zaključiti i ako se pogleda koliko su dugo neka od lica lišenih slobode u pritvoru u ovoj ustanovi. Naime, u vreme posete u Zatvoru se nalazilo nekoliko lica pritvorenih preko dve godine, a bilo je čak i onih koji se u pritvoru nalaze čak četiri godine. Inače, u ustanovi kao pritvorena, ali dosta češće i kao prekršajno kažnjena lica borave stranci, i to iz različitih, ne samo okolnih zemalja. Među njima bude državljana Afganistana, Somalije, Grčke, Sjedinjenih Američkih Država i drugih zemalja. Često ima lica lišenih slobode koja se služe samo jezicima za koje u Vranju ne postoje tumači, pa se sa njima nije lako sporazumeti. Ipak, u većini slučajeva se među stranim državljanima koji u Zatvoru završavaju uglavnom zbog nedozvoljenog prelaska granice nađe neko ko se služi engleskim jezikom, pa je moguće uspostaviti komunikaciju. Zbog blizine Kosova, Makedonije i Albanije, često među licima lišenim slobode bude onih kojima je maternji jezik albanski, a slabo ili nikako ne govore srpski jezik, međutim, to ne predstavlja nikakav problem jer nekoliko zaposlenih govori albanski jezik. U poslednjih nekoliko godina nije bilo nikakvih etnički motivisanih incidenata među zatvorenicima, ali ni sukoba između njih i zatvorskog osoblja.

Nažalost, kao što smo već pomenuli, ustanova ne poseduje ekonomiju, niti poljoprivredno zemljište, bilo kakve proizvodne pogone ili radionice kojima bi bilo omogućeno da lica lišena slobode budu radno angažovana. U vreme posete radno angažovana su bila svega trojica osuđenika – jedan u jednom od preduzeća u gradu i dvojica kao pomoćnici kuvara. Ostatak zatvorenika nije bio radno angažovan i vreme je provodio uglavnom gledajući televiziju. Srećom, u ovaj Zatvor se upućuju osuđeni na kratke kazne zatvora koji pri tome po pravilu koriste posebna prava i vikendima

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

odlaze kućama, pa je period tokom kojeg im na raspolaganju stoji vrlo malo smislenih aktivnosti relativno kratak. Zbog kratkih kazni se ne nude ni programi obrazovanja ili obuke za rad.

Prema proceni upravnika i osoblja Zatvora, između 40% i 50% lica koja se nalaze u ustanovi su korisnici droga i obično su i izvršili krivično delo kako bi došli do narkotika. Nije im dostupna terapija metadonom, pošto nije ni u gradskom zdravstvenom centru, ali postoji program odvikavanja od narkotika. Testovi na psihoaktivne supstance se vrše kada postoji sumnja da je neko od lica lišenih slobode došao do supstanci koje zloupotrebljava. To se ipak ne dešava često.

Disciplinski postupci su vrlo retki (u prva četiri meseca 2011. godine nije ih ni bilo, 2010. su vođena samo tri, a 2009. samo dva disciplinska postupka). Kada se vode najčešće se završavaju izricanjem mere oduzimanja dodeljenih posebnih prava. U poslednje dve godine u dva navrata mera upućivanja u samicu nije sprovedena jer je lekar procenio da osuđenici kojima je bila izrečena nisu u zdravstvenom stanju koje izdržavanje ove mere zahteva. Nijedan od osuđenika sa kojim smo razgovarali nije imao priliku da učestvuje u disciplinskom postupku, pa nismo ni mogli saznati kakvo je njihovo viđenje ovih postupaka, ali se na osnovu dokumentacije koja se u vezi sa njima vodi može zaključiti da se vode u potpunosti u skladu sa zakonom. Samopovređivanje nije disciplinski kažnjavano. Interesantno je da je Zatvor inicirao disciplinske postupke protiv pritvorenih lica, što se ne dešava često u našem zatvorskom sistemu, i da su oni i bili kažnjeni od strane nadležnog suda, i to zbog posedovanja mobilnih telefona.

U poslednje tri godine nije evidentiran nijedan slučaj upotrebe mera prinude.

Osuđenici s kojim smo razgovarali nisu imali primedbe ni na uslove pod kojim ostvaruju kontakt sa spoljnim svetom. Telefoniranje i dopisivanje se omogućavaju u skladu sa zakonom. Posete se omogućavaju i danima koji načelno nisu određeni za to, što je svakako dobro, imajući u vidu da se uvek može desiti da je porodica nekog od lica lišenih slobode sprečena da dođe u posetu na dan koji je određen kao dan za posete.

Osoblje zavoda se trudi da svim zatvorenicima omogući da na otvorenom provedu dva sata dnevno, kao što je i propisano zakonom, ali je to nekada zbog nesrazmerno velikog broja pritvorenika i nedostatka zaposlenih u službi obezbeđenja nemoguće postići, uprkos tome što postoje dva šetališta.

U načelu, možemo reći da se prema licima lišenim slobode postupa u skladu sa zakonom, uz minimalna odstupanja uzrokovana problemima na koje upravnik i osoblje Zatvora teško mogu uticati. Svakako, bilo bi dobro ukoliko bi se učinili dodatni naponi kako bi se što većem broju lica omogućilo da budu radno angažovana van ustanove, pošto u njoj nema posla za više od nekoliko ljudi.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

3. Bezbednost

Položaj zgrade Zatvora ne utiče samo na uslove boravka u njemu, već delimično i na bezbednost, kojoj sigurno ne doprinosi to što Zatvor u jednom delu deli dvorište sa sudom, međutim, to do sada nije imalo ozbiljnije posledice. Ozbiljnijih incidenata i ugrožavanja sigurnosti ustanove, uključujući i zaposlene i lica lišena slobode, ima vrlo retko. U poslednjih desetak godina desilo se jedno bekstvo, a u poslednjih nekoliko godina i svega jedan napad na osoblje zatvora, zbog čega je pokrenut krivični postupak koji još uvek nije završen. Fizički sukobi među licima lišenim slobode su vrlo retki, a pošto je ustanova mala, a osuđenici kažnjeni za lakša krivična dela, ne postoje ni neformalni sistem ni jasna hijerarhija među zatvorenicima.

Upravnik i osoblje Zatvora ističu da bi im za lakše i efikasnije obezbeđivanje sigurnosti ustanove pomoglo uvođenje novog, odgovarajućeg sistema video nadzora, pošto je postojeći zastareo i nedovoljan.

Postoje detektori mobilnih telefona, koji se ne pronalaze često, kao ni narkotici.

4. Zdravstvena nega

U ustanovi nema stalno zaposlenog lekara, ali postoji ugovor o delu sa lekarom koji radi po par sati svakog radnog dana. Stalno je zaposlen medicinski tehničar koji radi radnim danima od 7 do 15 časova. Kada je zdravstvena usluga potrebna van ovog vremena, poziva se lokalna služba hitne pomoći, sa kojom, kao i sa celom lokalnom bolnicom, postoji odlična saradnja. Van radnog vremena tehničara ulogu u pružanju zdravstvene nege imaju i zaposleni u službi obezbeđenja, koji tada dele terapiju pacijentima kojim je propisana. Licima koja u ustanovi zadržava policija ona obezbeđuje i zdravstvenu negu.

Ambulanta je se nalazi u jednoj, za ustanovu ovog tipa, prilično prostranoj prostoriji, koja je vrlo uredna, čista i dobro osvetljena. Uz nju se nalazi i jedna bolesnička soba, sa bolničkim krevetima, a zdravstvena služba poseduje i jednu stolicu koja se koristi za negu nepokretnih pacijenata. Inače, ambulanta je solidno opremljena za vršenje osnovnih zdravstvenih usluga, pre svega pregleda. Poseduje EKG aparat, aparate za merenje krvnog pritiska, nivoa šećera u krvi, merenje triglicerida i holesterola i aparaturu za vršenje ORL pregleda. Snabdevenost lekovima je zadovoljavajuća. Pregled po prijemu se vrši u zakonom propisanom roku od 24 časa, i to uvek bez prisustva nemedicinskog osoblja, što je slučaj i sa svim drugim pregledima, koji se zakazuju prijavljivanjem tehničaru ili službi obezbeđenja i obavljaju bez značajnijeg odlaganja. Specijalistički pregledi se vrše van ustanove. Iako u Zatvoru postoji bolesnička soba, ona se zbog nemogućnosti celodnevnog prisustva medicinskog osoblja vrlo retko koristi. Uglavnom se pacijenti kojima je potrebno stacionarno lečenje prevoze u lokalni zdravstveni centar i tamo drže pod nadzorom službe obezbeđenja. Zatvor obezbeđuje vađenje i popravke zuba, dok protetičke usluge zatvorenci plaćaju

sami. Ambulanta je snabdevena i ulošcima i ostalim proizvodima neophodnim za žene, koje se povremeno nađu u pritvoru.

Održavaju se predavanja za lica lišena slobode, a i medicinski tehničar relativno posećuje stručne seminare, ali ističe da bi mu dobro došla obuka za rano prepoznavanje psihičkih poremećaja i sklonosti ka samoubistvu.

Samopovređivanja, naročito onog ozbiljnije prirode, ima vrlo retko, a još ređe pokušaja samoubistva. Ni štrajkovi glađu nisu česta pojava.

Kao što smo već pomenuli, u poslednje tri godine nije evidentirana upotreba mera prinude, pa nismo ni mogli proveriti da li se nakon upotrebe sile vrše lekarski pregledi na način propisan zakonom, ali smo se iz razgovora sa medicinskim tehničarom mogli uveriti da je upoznat sa obavezama zdravstvene službe, odnosno lekara u takvim situacijama.

Relativno veliki broj zatvorenika, njih oko 10, je zaražen virusom hepatitisa C, tako da je važno sve zatvorenike informisati o zaštiti od ovog, ali i virusa HIV.

Zdravstvenu službu nikada nisu posećivali niti kontrolu njenog rada vršili službenici Ministarstva zdravlja.

5. Osoblje

Većinu zaposlenih čine oni angažovani u službi obezbeđenja. Njih je 25, što je dosta manje od broja koji je potreban za normalno funkcionisanje ustanove, pa postoji značajan broj prekovremenih radnih sati. I pored toga se vrlo retko, ne češće od jednom godišnje, dešava da obezbeđenje ne može nekog od pritvorenih lica transportovati na suđenje. Službi obezbeđenja ne nedostaju samo ljudi, nego i oprema. Pored gore pomenutog sistema video nadzora, ovoj službi bi dobro došlo i još jedno specijalno vozilo za transport lica lišenih slobode, pošto joj je trenutno na raspolaganju samo jedno ovakvo vozilo.

U Zatvoru su zaposlena dva vaspitača i jedan socijalni radnik, što je, imajući u vidu mali broj osuđenih lica, za sada dovoljno. Pored njih, zaposlen je i jedan pravnik.

Odnosi među zaposlenima su vrlo dobri. Svakog jutra se održavaju sastanci sa upravnikom, tako da je on dobro informisan o radu i potrebama svake službe.

Nediscipline ili ozbiljnijih povreda radnih dužnosti od strane zaposlenih dugo nije bilo, sve od poslednjeg slučaja bekstva, do koga je došlo nepažnjom jednog od čuvara, protiv koga je naknadno pokrenut disciplinski postupak.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

6. Preporuke

Prema onome što smo mogli videti tokom posete, upravnik Zatvora, kao i osoblje, čine sve što mogu kako bi ispunili sve obaveze koje pred njih stavlja zakon i zaista se teško mogu naći primedbe na njihov račun, što znači da možemo samo izraziti nadu da će tako ostati i u narednom periodu. Rešavanje nekih problema koje ustanova ima i unapređenje njenog rada mogući su samo uz pomoć nadležnih ministarstva i drugih državnih organa.

Pre svega, bilo bi poželjno u što skorijem roku iz Zatvora iseliti policiju, odnosno omogućiti joj da na drugom mestu koje će u potpunosti kontrolisati zadržava lica lišena slobode. Uz to, trebalo bi preduzeti sve moguće mere kako bi se pritvorski deo ustanove rasteretio, što mogu samo nadležni sudovi. Već smo spomenuli da ima pritvorenika koji taj status imaju neprimereno dugo. Bilo bi dobro i da se vodi evidencija o tome kojim jezicima se najčešće služe strani državljani koji bivaju zadržani u ustanovi, a za koje u Vranju nema tumača, pa da se onda bar za te jezike, ukoliko se često javlja potreba njihovim prevodjenjem, zajedno sa sudovima i Ministarstvom pravde pokušaju pronaći i staviti na raspolaganje tumači.

Već smo spomenuli da bi za normalan rad službe obezbeđenja bilo dobro povećati broj zaposlenih u njoj, opremiti je odgovarajućim video nadzorom i još jednim specijalnim transportnim vozilom. Kako smo čuli od upravnika Zatvora, ovih potreba je svesna i Uprava za izvršavanje krivičnih sankcija, tako da možemo samo izraziti nadu da će se što pre pronaći dovoljna materijalna sredstva.

Takođe smo spomenuli da bi bilo dobro učiniti dodatne napore da se za što veći broj lica lišenih slobode pronađe zaposlenje u nekoj od gradskih službi, kako bi što smislenije provodili vreme na izdržavanju kazne.

Na kraju, recimo da bi bilo vrlo dobro ukoliko bi se u saradnji sa lokalnim zdravstvenim centrom, odnosno Ministarstvom zdravlja, omogućilo da svim licima koja u ustanovi borave bude dostupna metadonska terapija, pa da onda sama, u konsultacijama sa lekarima odluče da li će je koristiti.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD U SREMSKOJ MITROVICI

Vreme posete: maj 2011. godine

Brojno stanje u vreme posete: 194 pritvorena, 1890 osuđenih i 38 prekršajno kažnjenih lica
(ukupno 2122)

1. Materijalni uslovi

Kazneno-popravni zavod u Sremskoj Mitrovici, koji je građen i počeo raditi još krajem 19. veka kao austrougarski zatvor, nalazi se na severnom obodu grada, uz autopout Beograd – Zagreb, pri čemu se neki objekti zavoda nalaze južno, a neki severno od autoputa, van grada. Upravna zgrada i većina objekata za smeštaj lica lišenih slobode se nalaze južno od autoputa, između dva stambena naselja. Tu se nalaze, pored upravne zgrade, nekoliko paviljona i manjih objekata za smeštaj lica u zatvorenom tretmanu, pritvorski deo ustanove (sa ambulantom), jedna ambulanta sa stacionarom, radionice i proizvodni pogoni, crkva, šetališta, sportski centar, hotel „Srem“ koji je u vlasništvu i pod upravljanjem zavoda i takozvani 5. paviljon u kome boravi deo osuđenika u poluotvorenom tretmanu. Ostatak osuđenika u poluotvorenom tretmanu boravi zajedno sa prekršajno kažnjenim licima u objektima na drugoj lokaciji, koja se naziva „Zelengora“, udaljena je nekoliko kilometara od upravne zgrade i u okviru koje postoji još jedna ambulanta. Osuđenici u otvorenom tretmanu borave na trećoj lokaciji, udaljenoj još nekoliko kilometara dalje od upravne zgrade, koja se naziva „Mali salaš“ i uz koju se nalaze objekti u kojim se gaji stoka. Zavod poseduje i dosta obradive zemlje koja se nalazi u blizini svih ovih objekata, kao i hotel u Soko Banji.

Uprkos tome što raspolaže velikim brojem objekata na velikoj površini zemljišta, zavod je ipak ozbiljno prenaseljen. Sa više od 2000 lica lišenih slobode, on je najveća ustanova za izvršenje krivičnih sankcija u državi. Da bi svim licima lišenim slobode bili obezbeđeni uslovi boravka garantovani Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija i da bi sve zavodske službe mogle funkcionisati normalno i omogućiti im da uživaju sva prava garantovana zakonom, potrebno je da broj zatvorenika ne bude veći od 1500. Trenutno daleko najveći broj osuđenika boravi u zatvorenom delu zavoda, njih preko 1500.

U poslednjih nekoliko godina je uloženo dosta sredstava u renoviranje i izgradnju objekata, tako da više, bar kada je u pitanju zatvoreni deo zavoda, ne postoje velike spavaonice sa po 80 ili 90 kreveta, kakve su od osnivanja zavoda do nedavno postojale. Trenutno su najveće spavaonice u 5. paviljonu, koji se nalazi preko puta upravne grade i zatvorenog dela zavoda i u kome borave osuđenici u poluotvorenom tretmanu. Tamo se u dve spavaonice nalazi po oko 50 kreveta. U ostatku zavoda više nema ni približno tako velikih spavaonica.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Objekti u zatvorenom delu zavoda u kojim borave osuđena lica mogu se podeliti u tri grupe. Prvu čine oni objekti koji su nedavno renovirani, odnosno rekonstruisani ili izgrađeni i u kojim boravi najveći deo osuđenika iz zatvorenog dela zavoda. Oni su zamišljeni kao moderni objekti, sa sobama u kojim spava manji broj osuđenika, uglavnom po četiri, međutim, zbog prenaseljenosti je u svim sobama više kreveta nego što je inicijalno planirano (uglavnom šest umesto četiri). Ove sobe su uglavnom u dobrom stanju, dobro osvetljene i proветриne, a i higijena u njima je zadovoljavajuća, međutim, neke od njih nisu do kraja opremljene, kao i neke od zajedničkih prostorija koje se uz sobe nalaze (ovde mislimo na sobe i zajedničke prostorije u najvećem, 1. paviljonu u kome je u vreme posete boravilo više od 400 osuđenika). Naime, ima soba u kojim nedostaju stočići, pa je osuđenicima prilično nezgodno da u njima jedu, a neke od zajedničkih prostorija su još uvek potpuno neopremljene, ali se ipak koriste, uglavnom za pripremanje hrane (na primer, u jednoj potpuno praznoj smo zatekli osuđenika koji na rešou priprema hranu). I pored toga, može se reći da su uslovi u objektima koji su skoro rekonstruisani ili izgrađeni vrlo dobri. Osuđenici se mogu slobodno kretati po zgradama tokom dana (izuzetak je zgrada u kojoj se nalaze lica pod pojačanim nadzorom), dok se noću njihove sobe zaključavaju. Drugu grupu objekata u zatvorenom delu zavoda čine oni koji su, kao i prethodno opisani, namenski građeni za smeštaj osuđenika, ali dosta stariji i u znatno lošijem stanju. Prostora u sobama je manje, higijena je lošija, kao uglavnom i proветриnost i osvetljenost. Ovde je stariji i lošiji i nameštaj, kao i sanitarne prostorije. Na kraju, treću grupu objekata, odnosno prostorija čine one koje donedavno nisu korišćene za smeštaj lica lišenih slobode, ali im je zbog prenaseljenosti zavoda promenjena namena i počele su da se koriste za smeštaj (takve su npr. prostorije uz kuhinju i one u zgradi vatrogasne službe). U njima su uslovi daleko najgori. Objekti u kojim se nalaze uglavnom nisu ni relativno novijeg datuma, niti su u dobrom stanju. U ovim prostorijama ima i najmanje prostora, zbog dotrajalosti ih je teško održavati čistim, a i uslovi za održavanje lične higijene su veoma loši, pa se među osuđenicima koji u ovim prostorijama borave čak pojavila šuga i neke kožne bolesti koje su posledica loših higijenskih uslova. Osuđenici su se žalili da u njima nema dovoljno tople vode, a sami smo mogli videti da su sanitarije u veoma lošem stanju.

U zatvorenom delu zavoda ima dosta prostora za šetnju, a tu se nalazi i sportski centar sa nekoliko terena i teretanom. Sportske aktivnosti su među osuđenicima izuzetno popularne i one zauzimaju centralnu ulogu u dnevnom životu većine osuđenika koji su u takvom zdravstvenom stanju da ih mogu upražnjavati.

Kad su u pitanju osuđenici u poluotvorenom tretmanu, oni, kao što smo rekli, borave na dve lokacije, u 5. paviljonu, preko puta zatvorenog dela zavoda, i na „Zelengori“. Već smo pomenuli da je 5. paviljon jedini preostali objekat zavoda sa velikim, grupnim spavaonicama. Njih je dve i vrlo su prostrane, tako da se u njima nalazi po pedesetak kreveta, a na svaki krevet dolazi otprilike onoliko prostora koliko ZIKS propisuje kao minimum po licu lišenom slobode (četiri kvadratna metra), ako

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

ne i više. Ovaj paviljon je prilično star, kao i nameštaj u spavaonicama, koje su i pored toga u kolikotoliko podnošljivom stanju, međutim, toaleti su u ovoj zgradi u vrlo lošem stanju, a ona sama je na mestu na kom se pojavljuju podzemne vode, pa je tako u vreme naše posete njen suteran bio pun vode, a vlaga se osetila i u gornjim prostorijama. Prema rečima osuđenika, podzemne vode koje se pojavljuju u suteranu mnogo više utiču na uslove u objektu i stvaraju velike probleme tokom zime. Dakle, može se reći da su uslovi boravka u 5. paviljonu prilično loši i zaključiti da samo činjenica da se u ovom paviljonu nalaze osuđenici koji nisu skloni nasilju i u načelu vrlo retko prave bilo kakve probleme, kao i povoljniji režim koji se primenjuje na osuđenike u poluotvorenom tretmanu, omogućavaju da vrlo loši materijalni uslovi ne učine ovim ljudima boravak u zavodu nepodnošljivim. Druga grupa osuđenika u poluotvorenom tretmanu, smeštena na „Zelengori“, zajedno sa prekršajno kažnjenim licima, boravi u značajno boljim uslovima. Jedan objekat na ovoj lokaciji je nov, moderan, dobro osvetljen i opremljen, a ostali manji objekti, su nešto stariji, ali uglavnom u dobrom stanju, sa manjim brojem osuđenika po sobama. Treba istaći da je deo nove zgrade na ovoj lokaciji koji se koristi za smeštaj prekršajno kažnjenih lica prenaseljen, pa se u njemu spava i na podovima, na dušecima. Taj problem se pokušava rešiti premeštanjem ovih lica u druge zavode, međutim, blizina nekoliko graničnih prelaza doprinosi tome da je priliv ovih lica, najčešće kažnjavanih zbog ilegalnog prelaska granice, stalno veliki i otežava rasterećivanje ovog dela zavoda. Uz oba objekta koja čine poluotvoreno odeljenje postoji dovoljno prostora za boravak na otvorenom.

Otvoreno odeljenje zavoda koje se nalazi najdalje od upravne zgrade i grada je i odeljenje sa najmanjim brojem osuđenika. Tamo ih je u vreme naše posete manje od pedeset. Objekti u kojim borave su stari i prilično dotrajali i potrebno im je sveobuhvatno renoviranje. Jedan od retkih kvaliteta im je površina, koja je za postojeći broj osuđenika dovoljna, što znači da na svakog osuđenika dolazi dosta više prostora od propisanog zakonskog minimuma (četiri kvadratna metra po licu lišenom slobode). Ipak, i pored lošeg stanja objekata u otvorenom odeljenju, zbog povoljnog režima koji se u njemu primenjuje, mogućnosti radnog angažovanja, lokacije koja obezbeđuje dosta prostora za šetnju, ali i određeni mir i bolje uslove za odmor, većina osuđenika smatra ukupne uslove boravka u ovom odeljenju solidnim.

Hrana se priprema u zatvorenom delu zavoda, u kuhinji koja, iako prilično velika, ipak ne odgovara trenutnim potrebama zavoda, jer nije predviđeno da obezbeđuje hranu za toliki broj osuđenika. Prema rečima osuđenika s kojima smo razgovarali, a neki od njih su radno angažovani baš u kuhinji, posuđa ima manje nego što je potrebno, tako da ga moraju brzo prati dok se grupe osuđenika koje dolaze na obroke smenjuju, što vrlo teško uspevaju, pa uglavnom serviraju obroke u tanjirima koji nisu čisti i dele slabo oprane kašike i viljuške.

Na kraju ovog dela, možemo zaključiti da velika prenaseljenost zavoda utiče da se ukupni materijalni uslovi u njemu ukupno značajno pogoršavaju, uprkos ulaganjima kojim su neki njegovi delovi učinjeni modernijim. Uslovi u kojim borave osuđenici smešteni u starijim objektima koji nisu

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

renovirani, a posebno u objektima koji su se iz nužde odskora počeli koristiti za stanovanje, su zaista vrlo loši i ne može se reći da su humani. Ustanovu bi trebalo, koliko god je to moguće rasteretiti, tako da se broj lica lišenih slobode značajno smanji. Uz to, veliki broj objekata zahteva renoviranje.

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Tokom trodnevne posete razgovarali smo sa skoro stotinu osuđenika, a i pre i posle posete smo dobijali pisma i telefonske pozive iz ove ustanove, tako da ćemo ovde govoriti o postupanju prema licima lišenim slobode uzimajući u obzir sve informacije koje smo o njemu dobili, neograničavajući se samo na one dobijene tokom posete. Naravno, informacije koje smo dobili putem pisama ili telefona pre posete smo, koliko je to bilo moguće, proverili tokom boravka u zavodu.

Pritužba koju su iznosili skoro svi osuđenici s kojim smo razgovarali, a da im pri tome prethodno najčešće nismo ni postavljali pitanja u vezi sa bilo kojim aspektom zdravstvene zaštite u zavodu, bila je ta da zavodski stomatolog svoj posao obavlja mimo osnovnih pravila svoje struke, tačnije da intervencije obavlja tako što jedne iste, nesterilisane instrumente koristi pri radu sa više pacijenata i tako rizikuje da ih zarazi virusom HIV ili hepatitisa, kojim je inače zaražen nemali broj osuđenika. Uz to, dosta osuđenika je tvrdilo da je i način komunikacije stomatologa sa pacijentima vrlo neprofesionalan. Tokom posete nismo mogli utvrditi da li su tvrdnje osuđenika tačne. Videli smo da stomatološka ordinacija ima opremu za sterilisanje instrumenata, tako da postoje uslovi da se intervencije vrše onako kako bi trebalo. Pošto je broj osuđenika koji se žalio na ovaj problem bio veliki, a njihove tvrdnje prilično uverljive, o ovome smo razgovarali sa zamenikom upravnika koji je izrazio spremnost da tvrdnje osuđenika ozbiljno ispita i ukoliko su tačne, preduzme odgovarajuće korake. Ovde moramo istaći da bi odgovarajuća reakcija zavoda, ukoliko se pokaže da stomatolog zaista vrši intervencije nesterilisanom opremom i tako svesno ugrožava zdravlje pacijenata, bila ne samo pokretanje disciplinskog postupka nego i podnošenje krivične prijave zbog nesavesnog pružanja lekarske pomoći.

Kad već govorimo o pritužbama osuđenika koje su se odnosile na zdravstvenu zaštitu, spomenimo ovde još jednu koju je iznelo nekoliko osuđenika. Oni su se žalili da im se lekovi koji nisu na pozitivnoj listi lekova, pa ih ne obezbeđuje zavod, već ih dobijaju od porodica, u paketima, predaju sa velikim zakašnjenjem, pa se dešava da imaju prekide u terapiji. Naime, svi lekovi koji stižu u paketima se zbog sprečavanja zloupotreba prvo šalju na kontrolu u zdravstvenu službu, a zatim predaju zatvoreniku kome su namenjeni. Osuđenici su svesni da je ovakva procedura potrebna i nemaju primedbe na to što postoji, ali tvrde da nekada traje isuviše dugo, čak i više od nedelju dana. Svesni smo da je zdravstvena služba u postojećim uslovima prenaseljenosti izuzetno opterećena i da je moguće da ne može sve svoje dužnosti obavljati brzo, ali bi bilo dobro ispitati da li postoji mogućnost da se ova procedura ubrza. Ako takva mogućnost ne postoji, onda bi možda

najprimerenije bilo sve zatvorenike obavestiti o tome da ona može potrajati dugo (npr. i do 10 dana) i da to imaju u vidu kada od porodica naručuju lekove. Tako bi se donekle moglo izbeći da zatvorenici ostaju bez lekova.

Kad su u pitanju pritužbe koje bi se odnosile na eventualno fizičko ili psihičko zlostavljanje, njih gotovo da nije ni bilo. Ipak, nekoliko osuđenika je spomenulo da čuvari u 3. paviljonu, odnosno delu zavoda u kom se nalaze samice i prostorije u koje se smeštaju osuđenici kojima je izrečena mera pojačanog nadzora, znaju da pribegnu upotrebi sile i kada za to ne postoje zakonom predviđeni razlozi, pa bi trebalo obratiti pažnju na to da se mere prinude u celom zavodu upotrebljavaju isključivo kada za to postoji neki od zakonom predviđenih razloga i da obezbeđenje uvek postupa u okviru svojih ovlašćenja. Inače, prema onome što smo čuli od većine zatvorenika i videli tokom tri dana koja smo proveli u zavodu, obezbeđenje se u načelu prema osuđenima ponaša sasvim pristojno, poštujući njihovo dostojanstvo. Odnosi između obezbeđenja i lica lišenih slobode su uglavnom bez tenzija i teško se može primetiti da kod osuđenika postoji bilo kakav strah od obezbeđenja. U najvećem delu zavoda osuđenici su se osećali slobodno da nam postavljaju pitanja i iznose primedbe na uslove i rad zavoda i u prisustvu obezbeđenja, bez straha da će zbog toga trpeti neke posledice.

Kao i u većini zavoda, dosta primedbi osuđenika odnosilo se na kategorizaciju. Oni smatraju da bi trebalo da imaju povoljniji tretman od onog koji imaju (najčešće smatraju da bi im umesto kategorije V trebalo dodeliti kategoriju B i u skladu s tim omogućiti izlazak u poluotvoreno odeljenje). Kad je u pitanju odnos sa vaspitačima, većina osuđenika je govorila da on nije loš, ali da vaspitače retko viđaju, odnosno da su im oni nedovoljno često na raspolaganju za razgovor, posebno otkad je stupio na snagu novi Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica (*Sl. glasnik RS*, br. 72/2010). Naravno, Pravilnik sam po sebi nije problematičan i osuđenici na njega nemaju razumnih primedbi, ali njegovo sprovođenje od službe za tretman zahteva znatno više angažovanja, a kako ona zbog prenaseljenosti već jedva obavlja svoje zadatke, to znači da vaspitačima ne ostaje mnogo vremena za razgovore sa osuđenima. Posetili smo službu za tretman, razgovarali sa njenom načelnicom i videli da u postojećim uslovima, sa ovolikim brojem osuđenika, vaspitači teško mogu intenzivnije raditi u neposrednom kontaktu sa osuđenima. Naime, novi Pravilnik o tretmanu za određivanje kategorije traži prikupljanje velikog broja podataka od kojih se neki ne mogu dobiti od osuđenika u zavodu, tako da jedan vaspitač tokom radnog vremena može u najboljem slučaju, ukoliko gotovo celo radno vreme posveti ovom poslu i u pronalaženju podataka ne nailazi na neke teško premostive prepreke, popuniti dva upitnika i odrediti kategoriju za dva osuđenika (važno je pomenuti da se novi Pravilnik primenjuje i na osuđenike koji su u zavod stigli pre njegovog stupanja na snagu, što znači da služba za tretman mora prikupiti podatke potrebne za kategorizaciju od svih osuđenika, a njih je, kao što smo videli, trenutno 1890). Međutim, služba za tretman se ne bavi samo kategorizacijom, već i svakodnevno odgovara na brojne

podneske osuđenika (na dan razgovora sa načelnicom službe za tretman ovoj službi je bilo predato šezdesetak takvih podnesaka), daje mišljenje sudovima u vezi sa zahtevima za uslovni otpust i obavlja i druge poslove iz svog opisa rada. Kad se sve ovo ima u vidu, nije teško zaključiti da služba za tretman sa 22 zaposlene osobe jedva funkcioniše i da je to još jedan od razloga zbog kojih je smanjenje broja lica u ustanovi neophodno.

U pogledu ostvarivanja prava na kontakt sa spoljnim svetom, niko od osuđenika s kojim smo razgovarali nije tvrdio da se ono u bilo kom svom aspektu uskraćuje, ali su napomenuli da se zbog prenaseljenosti i nedostatka osoblja ipak u nečemu otežano ostvaruje. Nekolicina osuđenika je tvrdila da se dešava da u kantini nema markica pa nekada ne mogu da pošalju poštu onda kada bi želeli, što može da ima ozbiljne posledice u situacijama kada pošta mora da na određite stigne do određenog roka (npr. kada se podnose žalbe na različite odluke državnih organa). Nešto više osuđenika je ukazivalo na drugi problem koji postoji u kontaktu sa spoljnim svetom, tačnije porodicama ili bliskim licima. Prema njihovim rečima, posete nisu dobro organizovane, pa svi posetiooci koji određenog dana dolaze u zavod dolaze u isto vreme, a onda zbog gužve nekada i satima čekaju ispred kapije zavoda da dođu na red. Ovaj problem ne bi trebalo da bude komplikovano rešiti, pošto nema razloga da se ne napravi precizna satnica po kojoj će osuđenici primati posete. Ove dve primedbe na način ostvarivanja kontakta sa spoljnim svetom su bile i jedine. Osuđenici ne sumnjaju da pisma koja pošalju stižu na upućene adrese, omogućen im je pristup telefonu u skladu sa zakonom, a i pravo na boravak u posebnoj prostoriji sa bračnim drugom, decom ili drugim bliskim licem se ostvaruje bez problema.

Svim licima u ustanovi je omogućeno podnošenje pritužbi Zaštitniku građana i Pokrajinskom ombudsmanu.

Uprkos prenaseljenosti, osuđenici na otvorenom provode najmanje dva sata dnevno, koliko je i propisano zakonom. To vreme većina provodi u sportskom centru koji pruža mogućnosti za bavljenje različitim sportskim aktivnostima. Ovo je izuzetno dobro i osuđenici ističu da im dosta znači što imaju uslove za sportske aktivnosti. Pored sportskih aktivnosti, oni imaju prilike da učestvuju u radu sekcija, što i koriste, doduše u manjem broju. Postoji i mogućnost za doškolovanje i obuku za rad. Broj radno angažovanih osuđenika zavisi od trenutnog obima proizvodnje u privrednim jedinicama, koji prema rečima osuđenika u poslednje vreme opada pa je broj radno angažovanih osuđenika u odnosu na njihov ukupan broj relativno mali.

Dosta primedbi je bilo na kvalitet ishrane, za koju osuđenici kažu da je vrlo lošeg kvaliteta. Jedan, nimalo zanemarljiv broj osuđenika i ne jede hranu iz zavodske kuhinje, već je zamenjuje hranom koju dobija u paketima i kupuje u kantini. Nažalost, svi osuđenici ovo ne mogu sebi priuštiti i nemaju izbora nego da jedu hranu koja se priprema u kuhinji i servira na ne baš odgovarajući način, o čemu je u ovom izveštaju već bilo reči.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Kao što je to slučaj u skoro svim zavodima za izvršenje krivičnih sankcija u državi, i u ovom je procenat osuđenika koji imaju probleme sa bolestima zavisnosti vrlo visok. Njih je prema procenama osoblja zavoda uvek najmanje 50%. U ustanovi se sprovodi metadonski program, ali samo ako je započeo u drugoj ustanovi.

Prema onome što smo mogli da vidimo iz dokumentacije koja se vodi u vezi sa disciplinskim prestupima, a i na osnovu onoga što smo čuli od osuđenika, disciplinski postupci se vode u skladu sa zakonom. Evidencije o upotrebi mera prinude se takođe vode uredno.

Kazneno-popravni zavod u Sremskoj Mitrovici je jedina ustanova u zemlji u kojoj kaznu zatvora izdržavaju stranci. Svi oni se nalaze u zatvorenom delu zavoda i borave u jednakim uslovima kao i državljani Srbije. Naravno, među njima je najviše državljana susednih zemalja, pre svega Crne Gore i Bosne i Hercegovine, ali ima i stranaca iz drugih zemalja. Razgovarali smo i sa nekoliko stranaca i njihove pritužbe se nisu u bitnome razlikovale od onih koje su imali drugi osuđenici. Najviše njih se žalilo na loše materijalne uslove i kvalitet ishrane. Oni su u posebno nepovoljnoj situaciji u pogledu poseta, koje zbog udaljenosti porodica retko primaju, pa bi bilo primereno omogućiti im da one, kad se dese, duže traju. Nismo čuli da su stranci na bilo koji način diskriminisani niti privilegovani, niti da se javljaju bilo kakvi etnički motivisani sukobi među osuđenima.

Ima osuđenika sa posebnim potrebama, a za neke od njih, pre svega one koji se kreću koristeći štake, nema adekvatno prilagođenih prostorija, pa se uprkos nastojanju osoblja da ove osuđenike smešta u prostorije u kojim su uslovi najbolji javljaju problemi poput onih sa korišćenjem toaleta, u kojim su umesto WC šolja postavljeni tzv. čučavci koje osobe sa štakama mogu koristiti samo uz velike teškoće.

Druge posebne kategorije zatvorenika – maloletnici i žene, koje se mogu pojaviti samo u pritvoru, se tretiraju na način koji je u postojećim uslovima odgovarajući. Ženama se omogućava češće kupanje i vodi se računa o njihovim specifičnim potrebama, a kod maloletnika se vodi računa o tome s kojim punoletnim licima će deliti sobu, pošto zbog prenaseljenosti nema uslova da se drže odvojeno. Ako se i pojavi prazna pritvorska ćelija, u nju se nikada ne smešta jedan maloletnik, što je dobar pristup, jer je za maloletna lica ipak bolje da dele sobu sa punoletnim licima nego da praktično budu u samici.

Možemo zaključiti da osoblje zavoda uglavnom primereno postupa prema osuđenima i da je većina nedostataka koji u postupanju prema njima postoje uzrokovana prenaseljenošću ustanove, koja pretili da sve ozbiljnije ugrozi funkcionisanje zavoda i dovede u pitanje ostvarivanje osnovnih prava lica lišenih slobode.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

3. Bezbednost

Rastuća prenaseljenost zavoda koja dovodi do toga da je nedostatak osoblja u službi obezbeđenja sve izraženiji pretili da ugrozi i bezbednost ustanove. U službi obezbeđenja radi oko 300 ljudi, što nije dovoljno. Prema procenama uprave zavoda i zaposlenih u ovoj službi, broj zaposlenih u njoj bi trebalo da bude veći za oko trećinu. Nedostaju i transportna vozila pa se u slučaju kvara nekog od postojećih javljaju problemi sa sprovođenim zatvorenika na suđenja i lečenje. Kad je u pitanju tehnička opremljenost ove službe, važno je pomenuti da se postojeći sistem video nadzora unapređuje, tako da bi u dogledno vreme ceo zavod trebao biti pokriven kamerama.

U poslednje vreme nije bilo bekstava, ali se tzv. udaljenja dešavaju. U skorije vreme nije bilo samoubistava, čak ni u pokušaju, ali su se ranijih godina dešavala. Nasilja među osuđenimima ima, ali u poslednje vreme nije bilo pokušaja ubistava ili fizičkih sukoba u kojim su ozbiljno bili ugroženi životi osuđenika. Kada kažemo da prenaseljenost i manjak zaposlenih u službi obezbeđenja pretili da ugroze bezbednost ustanove, pre svega želimo da skrenemo pažnju na to da je broj čuvara u pojedinim paviljonima mali i da oni teško mogu da spreče da slabiji ili posebno osetljivi osuđenici budu zlostavljani, posebno u paviljonima u kojim se sobe ne zaključavaju i u kojim na hodnicima ili zajedničkim prostorijama u istom trenutku borave velike grupe ljudi. Osuđenici s kojima smo razgovarali se nisu žalili na to da obezbeđenje nije u stanju da sve zatvorenike zaštiti, ali se iz svega što smo videli može zaključiti da je lako moguće da neko od osuđenika bude zlostavljan a da osoblje zavoda to teško može da otkrije i spreči.

Prema rečima uprave i osoblja zavoda, tvrdnje osuđenika o tome da im je bezbednost ugrožena se ozbiljno ispituju i u slučaju da se pokaže da su tačne oni se odvajaju i vodi se računa da ne dolaze u kontakt sa osobama koje bi ih mogle ugroziti.

4. Zdravstvena nega

U zdravstvenoj službi radi pet lekara (dva zaposlena za stalno, a tri na određeno vreme), jedan stomatolog, osamnaest medicinskih tehničara, jedan laborant, jedan stomatološki tehničar i jedan farmaceutski tehničar. Načelnik zdravstvene službe je lekar specijalista psihijatrije. Radno vreme lekara je od 7 do 15 časova, ali lekari rade i po pozivu tokom popodnevnihi sati i noću. Tehničari rade u smenama od po 12 sati u ambulanti koja je u zatvorenom delu, a u druge dve ambulante koje se nalaze u pritvorskom i poluotvorenom delu (na „Zelengori“) radno vreme tehničara je od 7 do 15 časova. Jedan lekar dežura vikendom i po pozivu dolazi u ustanovu.

U ustanovi postoje tri ambulante: po jedna u zatvorenom, poluotvorenom i u pritvorskom delu. Ambulante su dovoljno prostrane, svetle i čiste, opremljene osnovnom dijagnostičkom opremom za fizički pregled pacijenata. U centralnoj ambulanti postoje EKG aparat i aparat za kiseonik. Uz ordinacije lekara postoje i previjališta za davanje ampulirane terapije i previjanja.

Projekat „Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse“ sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Takođe, u ustanovi postoje rentgen kabinet koji se koristi za osnovna snimanja, laboratorija i stomatološka ambulanta. U laboratoriji se obavljaju osnovne analize, kao i testiranje na psihoaktivne supstance a za specifičnu dijagnostiku uzorci krvi se šalju u gradsku bolnicu. Stomatološka ambulanta je opremljena, po rečima stomatologa, prilično istrošenom opremom, iako se u njoj obavljaju sve stomatološke intervencije izuzev protetičkih.

Apoteka je, prema rečima lekara, slabije snabdevena u odnosu na potrebe i veliki broj zatvorenika, a kao razlog navodi loše materijalno stanje ustanove. Lekovi se podižu na osnovu receptata koje propisuje lekar, a tehničari svakodnevno dele terapiju zatvorenicima.

Testiranje na psihoaktivne supstance obavlja se iz uzoraka urina, i to najčešće samo kada služba obezbeđenja sumnja da neko od zatvorenika koristi psihoaktivne supstance. Zatvorenici obavezno potpisuju dobijeni rezultat.

Moguće je davanje metadonske terapije, ali isključivo ako je sa njom započeto u nekoj drugoj ustanovi. Zatvorski psihijatar ne uvodi nove zavisnike u terapiju. Metadon se uzima u ambulanti u prisustvu tehničara.

Stacionar čine sobe sa ukupno 30 ležajeva. U sobama, koje su u lošem stanju, nalaze se kreveti i stočići za stvari bolesnika. Sobe nemaju zasebna kupatila, već pacijenti koriste zajedničko kupatilo. Načelnik ambulante navodi kao problem to što se stacionar koristi i za smeštaj psihijatrijskih bolesnika kojim nije potrebno stacionarno lečenje, ali ne mogu boraviti ni na jednom drugom mestu u zavodu, pa se na taj način smanjuje broj slobodnih mesta za pacijente kojim je potrebno stacionarno lečenje.

Pri prijemu prvi pregled uvek vrši lekar u roku od 24 časa. Vikendom se lekar poziva da dođe i izvrši pregled. Pored razgovora o mogućim tegobama i eventualno bolestima od kojih su zatvorenici prethodno bolovali, obavezno se obavlja i fizički pregled, što potvrđuju zdravstveni kartoni koji se otvaraju pri prvom pregledu. Svi novopristigli zatvorenici testiraju se na HIV i hepatitis B i C, osim ako donesu dokumentaciju o tome da su pozitivni na neki od ovih virusa.

Zatvorenici se kada žele pregled javljaju čuvarima, bez obaveze da navedu razlog pregleda. Za pregled se mogu javiti svakog dana, bez ikakvih ograničenja. Kada u zavodu nema lekara za hitne slučajeve se poziva hitna pomoć ili se zatvorenici odvoze u gradsku bolnicu. Načelnik ambulante i glavni tehničar navode da saradnja sa civilnim ustanovama nije najbolja i da bolnice uglavnom na lečenje primaju samo hitne slučajeve, dok za sve ostale često dugo odlažu prijem. Lekari pretpostavljaju da su razlog za ovakvo postupanje civilnih ustanova dugovanja koja je zavod imao prema njima.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Lekari specijalisti periodično dolaze u ustanovu, i to hirurg jednom mesečno, internista dva puta nedeljno, a ORL lekar, oftalmolog, dermatolog, urolog, fizijatar, pneumoftiziolog jednom do dva puta mesečno. Što se tiče psihijatrijske nege, ona se pruža redovno, s obzirom da je načelnik zdravstvene službe psihijatar. Kad je potrebno, zatvorenici mogu biti odvedeni kod specijaliste i u gradsku bolnicu, a mogu zahtevati i pregled od strane lekara kojeg izaberu, ali o svom trošku.

Zavod poseduje svoje sanitetsko vozilo. Pri prevozu zatvorenika na lečenje van zatvorske ustanove u pratnji pacijenta uvek ide medicinski tehničar.

Pregled osuđenika pred upućivanje u samicu se uvek vrši neposredno pred početak izdržavanja ove mere tokom koga lekar svakodnevno obilazi kažnjene osuđenike.

Kada je reč o zdravstvenim evidencijama, one se vode uredno, s izuzetkom evidencije o pregledu nakon primene mera prinude. Pregledi nakon primene ovih mera obavljaju se tri puta u toku 24 sata nakon primene mere i beleže se u karton, ali izveštaji o tim pregledima ne stoje u kartonu niti posebnoj evidenciji zdravstvene službe.

Lečenje se uvek obavlja uz pristanak zatvorenika, a ukoliko tog pristanka nema, zatvorenik potpisom potvrđuje da je odbio ponuđeno lečenje. Povremeno se događaju štrajkovi glađu i o tome se vodi posebna evidencija u koju se upisuje datum početka i zavšetka štrajka, a posebno se beleže rezultati svakodnevnog merenja krvnog pritiska i telesne mase.

Kada je u pitanju preventivni rad, on se uglavnom svodi na kontrolu ishrane (tako što hranu proba lekara ili tehničar), sanitarne preglede onih koji rade u kuhinji i povremeno organizovanje predavanja o zaraznim bolestima. Primećeno je da postoji diskriminacija HIV pozitivnih osoba, što govori o slaboj informisanosti zatvorenika.

Održavanje lične higijene i prostorija u kojima borave zatvorenici prepušteno je njima samim i vrlo retko se kontroliše od strane stručnih lica.

Pre otpusta se vrši zdravstveni pregled, a ukoliko zatvorenik prelazi u drugu kaznenu ustanovu u nju se šalje i njegov kompletan zdravstveni karton.

Ministarstvo zdravlja nije posećivalo ustanovu i kontrolisalo njen rad.

5. Osoblje

Već smo spomenuli da je u zavodu u vreme posete u službi obezbeđenja radilo oko 300, a u službi za tretman 22 osobe. Ukupan broj zaposlenih je nešto veći od 500. Jedan deo zaposlenih radi u proizvodnim pogonima, odnosno na poslovima proizvodnje hrane. Takođe, ranije smo spomenuli da je broj zaposlenih, posebno u službi obezbeđenja i službi za tretman, mali za trenutni broj

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

zatvorenika i da ove službe jedva vrše svoje dužnosti. Ukoliko se broj zatvorenika ne bude značajno smanjivao, u obe službe bi trebalo znatno povećati broj zaposlenih.

6. Preporuke

U prethodnim delovima ovog izveštaja smo ukazali na najznačajnije probleme koje smo zapazili tokom posete i pokušali da u vezi sa njihovim rešavanjem ili ublažavanjem ponudimo razumne preporuke. Ovde ćemo samo ukratko sumirati najvažnije probleme, odnosno preporuke.

Prvo, osnovni problem zavoda koji proizvodi čitav niz drugih je njegova prenaseljenost. Zbog toga se za smeštaj lica lišenih slobode koriste i zgrade i prostorije koje nisu građene za tu namenu i nisu u dobrom stanju, te su za život manje ili više neuslovne. Ne treba zanemariti ni probleme koje prenaseljenost izaziva u odnosu na funkcionisanje kuhinje i serviranje hrane. Smanjenje broja zatvorenika njihovim premeštanjem u druge zavode je zato neophodno i bilo bi dobro insistirati na njemu sve dok broj zatvorenika u ovom zavodu ne bude toliki da nema potrebe za korišćenjem nenamenskih, gore opisanih objekata.

Bar nekoliko prostorija, uključujući toalete, bi trebalo prilagoditi potrebama osoba sa invaliditetom.

Drugo, potrebno je obezbediti ozbiljnu kontrolu rada zdravstvene službe, tačnije stomatologa, kako bi se osiguralo da se stomatološke usluge pružaju na način koji je najbolji za zdravlje pacijenata.

Kako postoji problem sa snabdevanjem apoteke, potrebno je u saradnji sa Upravom za izvršenje krivičnih sankcija učiniti sve što je moguće da se on prevaziđe.

Na probleme koji se javljaju u vezi sa dostavljanjem lekova zatvorenicima koji ih primaju putem paketa, odnosno sa organizacijom poseta, već smo ukazali i ovde možemo samo ponoviti da oni nisu takvi da se ne mogu rešiti uz malo bolju organizaciju rada nadležnih službi.

Trebalo bi posebnu pažnju posvetiti kvalitetu ishrane, za koju osuđenici tvrde da je vrlo loša.

Bilo bi dobro omogućiti da metadonska terapija bude dostupna svim zatvorenicima koji je žele, bez obzira na to da li su je započeli pre dolaska u zavod.

Takođe, trebalo bi težiti tome da što veći broj osuđenika bude radno angažovan. Prema onome što smo mogli čuti tokom posete, kod njih za to postoji interes.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.